

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN BİR ÖNCÜLÜ OLARAK KEYNES'İN “İYİ YAŞAM” FELSEFESİ VE KAPİTALİZM ELEŞTİRİSİ

Çiğdem BOZ

İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF Öğretim Üyesi, cigdemboz@gmail.com

Başvuru Tarihi/Application Date: 23.03.2018

Kabul Tarihi/Acceptance Date: 08.05.2018

ÖZET

Genellikle bunalımdan çıkış için gerekli kısa vadeli politika önerileri ile tanınan ve pragmatist olarak nitelendirilen Keynes'in Genel Teori'den önceki yazılarına bakıldığında oldukça farklı bir tablo ile karşılaşırız. Keynes, iktisadın bir ahlak bilimi olduğunu vurgulamasının yanında “iyi yaşam” felsefesi ve kapitalizme yönelik eleştirileri nedeniyle filozof-iktisatçı geleneğinin belki de son halkasıdır. Neredeyse yüz yıl önce toplumsal ideale yönelik sorular sormuş, kapitalizmin geleceğini sorgulamış ve ütöpik hedefler çizmiştir. İktisadi aktivitenin etik amaçlarını ve sonuçlarını sorgulayan biri olarak, sınırsız ekonomik büyüme idealini reddetmiştir. Ancak ne yazık ki Keynes'in yazdıklarından ütöpik ve normatif unsurlar temizlenerek onun iyi yaşama dair uzun vadeli bakış açısı göz ardı edilmiştir.

Dolayısıyla son yıllarda popüler hale gelen sürdürülebilir kalkınma nosyonunun pek çok öncülünü Keynes'de bulmak mümkündür. İşsizlik ve eşitsizlikle mücadele, rekabet yerine işbirliği, küresel olmaktan çok anti-küresel bir bakış açısı, ulusların tek tipleşmesi yerine otansite gibi Keynes'in toplumsal felsefesini oluşturan unsurlar, bugün sürdürülebilir kalkınma taraftarlarının savduklarından hiç de farklı değildir.

Anahtar Kelimeler: *İyi yaşam, Sürdürülebilirlik, Keynes*

ABSTRACT

Although Keynes has been known by his short-term policy recommendations for overcoming the recession and recognized as a “pragmatist”, his writings before General Theory offers quite different framework. Beside his emphasis on economics as a moral science, his philosophy of “good life” and critics of capitalism makes him the last man of philosopher-economist tradition. About one century ago, he posed questions about social ideal, inquire the future of capitalism and put some utopic goals. He refused the unlimited economic growth as an end by questioning the ethical aims and outcomes of economic activity. But, unfortunately, utopic and normative aspects of his writings had been eliminated and his long-run perspective about good life has been ignored.

Therefore, we can argue that Keynes's ideas contains many premises of sustainable development which has been very popular recently. The main aspects of Keynes's social philosophy such as struggle against the unemployment and inequality, cooperation rather than competition, anti-global view, authenticity instead of homogenization, are advocated by sustainable development partisans today.

Keywords: *Good life, Sustainability, Keynes*

1. GİRİŞ

Ekonomiyi ütopyik toplumsal hedefler için bir araç olarak görmek ve ekonomi bilimini oturduğu tahttan indirip onu toplumsal bütündeki "eski yerine" geri göndermek mümkün mü? Kaynakların kıtlığı vurgusu yerine isteklerimizin abartılmış olabileceğini kabul ederek iktisadın çerçevesini yeniden çizmek mümkün mü? Sınırsız ekonomik büyüme idealinin empoze ettiği hep "daha fazlası" yerine "yeteri kadar" anlayışını hakim kılmak imkansız mı? Bu sorular Keynes'in "erken" yazılarını okurken aklımıza takılanlar. Onun Genel Teori'den önce kaleme aldığı fikirleri, iktisadi düşüncede çok az rastlanan ütopyaları barındırır ki; kimilerine göre bir ütopya eksikliği modern iktisadın sorunlu doğasını sergiler (Eskelinen, 2018). Çıkış noktası insanlığın refahını yükseltmek olan bir disiplinin modern versiyonunda, "yüzyıl içinde nasıl bir dünya görmek istiyoruz" veya "iktisadi aktivitenin bizi nereye götürdüğü, nasıl bir toplumsal durum vadettiği "ya da "ekonominin ulaşmaya çalıştığı iyi nedir" gibi toplumsal ideale yönelik sorulara rastlanmaz. Oysa disiplinimizin uzun geçmişine baktığımızda ekonomi, daha önemli insani ve kültürel hedeflere ulaşmak için bir araç olarak ele alınırdı. Bir diğer ifadeyle, ekonomi, toplumsal bütünde kendine uygun bir yere sahipti. Bu yer, ekonomi biliminin iyi yaşama ulaşmanın yollarını gösteren araçsal bir doktrin olarak konumudur. Dolayısıyla, pozitif -normatif iktisat ayrımının yapılmadığı, değerlerin önemli olduğu yani iktisadın bir ahlak bilimi olarak görüldüğü bir anlayış mevcuttu. İşte Keynes de, bir ahlak felsefecisi olarak, ekonominin iyi yaşam için sadece bir araç olduğunu kabul eden iktisadi düşünce zincirinin son halkasıdır. Her ne kadar Keynes depresyona sunduğu reçeteler ile tanınsa da O'nun esas önemi bu reçetelerin altında yatan felsefesinden kaynaklanmaktadır.

Keynesyen politikalarla dünyada kapitalizmin altın çağı yaşandıktan sonra 1970'lerdeki ideolojik tersine dönüş, borç krizlerini tetiklemesinin yanında kalkınmaya olan bakış açısını da tümüyle değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra, az gelişmişlik küresel bir problem olarak alınıp, her ülkenin kendi özgün şartlarına göre ulusal ölçekte çözülmesi gereken bir sorun olarak görülürken 80'lerin Monetarist karşı devrimi bu bakış açısını tersine çevirmiştir. Bu karşı devrim sorunların bazı ülkelerdeki yanlış seçimlerden kaynaklandığını ve küresel bir çözümün mümkün olduğunu ileri sürmüştü ki elbetteki bu çözüm ilhamını Washington uzlaşısından almaktaydı. Ancak 80'lerden günümüze kadar süren neoliberal süreç sonunda görüyoruz ki bu akıl yürütme işe yaramamıştır. Küresel ekonomide hızla istikrarsızlıklara şahit olunurken, eşitsizlik, yoksulluk ve kitlesel işsizlik sorunları gittikçe daha kötü bir hal almakta, temel ihtiyaçların karşılanmasında dahi tam olarak başarıya ulaşamamıştır (Berr, 2008).

Hiper-rasyonalite inancına ve dar materyalizm anlayışına karşı çıkan Keynes'in Neoliberal dönemde görmezden gelinmesi şaşırtıcı değildir. Ne zaman ki işler bozulup da kriz ortaya çıkmıştır Keynes işte o zaman sahneye çağırılmıştır. Elbette ki "Ustanın dönüşü"nden umulan medet, daha çok ekonominin kısa vadeli sorunlarının çözümüyle ilgilidir. Oysa bu "kötü gün" dostu, bizlere depresyondan çıkma, işsizliği azaltma veya toplam talebi yönetme gibi konulardaki yaygın reçetelerden daha fazlasını verebilir. Bilinen anlamda "Keynesçilik", toplam talebi kontrol altında tutmak, tam istihdamı sağlamak, finansal piyasaları stabilize etmek ve makro iktisadi dengeyi sağlamak elbette çok yararlıdır ancak esas itibarıyla Keynes'in dönüşü "anlamın dönüşü" olarak ele alınmalıdır (Eskelinen, 2018). Bu da "iktisat veya iktisadi faaliyetler ne için vardır?", "servet ne içindir?" "iyi yaşam nedir?" gibi soruları yeniden sormak demektir. Klasik düşünürlerin analizlerinin büyük kısmının bir köşede unutulması gibi, Keynes'in teorisinin çekirdeği olarak da teorinin sadece iktisadi kısmı öne çıkarılmıştır. Tıpkı Adam Smith'in *sempati* kavramı yerine *kişisel çıkar* dürtüsünün ön plana çıkarılması gibi. Dolayısıyla, Keynes'in düşüncelerindeki normatif ve ütopyik unsurları eleyerek bir temizliğe girişmek gereksiz ve faydasızdır. Yapılması gereken, bunalımdan çıkmak için gerekli kısa vadeli politikalarla iyi yaşamı gerçekleştirmek için uygulanacak uzun vadeli politikalar arasında bir ayırımdır (Skidelsky, 2014).

Keynes yazılarında sıklıkla "amaçlı düşünme" (purposive thinking) kavramına referans verir. İktisadi aktivitenin etik amaçlarını ve sonuçlarını sorgulayan biri olarak Keynes için değerler önemlidir (Chick, 2013). Bu nedenle de iktisadi eskiden olduğu gibi bir ahlaki bilim olarak görmek gerektiğini düşünür. Bu ahlaki bilim, birbiriyle ilişki içindeki robotların değil, topluluklardaki

insanların bilimidir (Skidelsky, 2014). Filozof-iktisatçı geleneğindeki son büyük isim olan Keynes (Backhouse and Bateman, 2006, s.149) Cambridge’de felsefe okumuş, Moore ve James Mill’in etkisinde kalmıştır. İktisadın ve ahlak felsefesinin benzer sorulara cevap aradığını dolayısıyla birincisini ikincisinden ayrı tutmanın anlamsız olacağını düşünmüştür:

“İktisadın bir ahlak bilimi olduğunu bir kez daha güçlü bir şekilde vurgulamak isterim. Daha önce de belirttiğim gibi, iktisat içgözlem ve değerlerle ilgilidir. Bunun yanında, güdüler, beklentiler ve psikolojik belirsizliklerle ilgili olduğunu da eklemiş olmalıyım. Meseleyi (material) sabit ve homojen olarak görenlerin her zaman karşısında durmak gerek” (Keynes, CW, 1938, VOL.13, s.299-300)

Keynes’in bu düşünce tarzını veya onun deyimiyle “erken inançları”nı daha sonraki eserlerinde gereği gibi vurgulayamamış olmasının nedeni içinde yaşadığı dönemle yakından ilgilidir. 20. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Keynes, doğal olarak bu dönemin başat kaygılarıyla ilgilenmiştir; bunlar, Birinci Dünya Savaşının sonuçlarının yönetilmesi, parasal ve finansal dengesizliklerin düzeltilmesi ve kitlesel işsizlikle mücadeledir. Genel olarak ise barışın sürmesini sağlayacak uluslararası bir ortam yaratma çabası içinde olmuştur. Ancak, bu sorunlara çözüm arayan kısa vadeli politika önerileri, onun iyi yaşama dönük uzun vadeli bakış açısıyla çelişmez. Keynes’in *Genel Teori* den önce yazdıkları ve *Genel Teorinin* son bölümünde (17. Bölüm) izlerine rastlayacağımız toplum felsefesinin ana unsurları; işsizlik ve eşitsizlikle mücadele, rekabet yerine işbirliği, küresel olmaktan çok anti-küresel bir bakış açısı, ulusların tek tipleşmesi yerine otansite olarak özetlenebilir.

Aslında Keynesyen devrimin arkasında bir toplumsal model yatmaktadır ve bu, günümüzün sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile gayet uyumlu bir modeldir. (Berr, 2008, 2009). Tam istihdamın sağlanamaması, servetin ve gelirin keyfi olarak eşitsiz dağılımını içinde yaşadığımız toplumun en büyük eksikleri olarak gören Keynes (*Genel Teori*, 1936, s.732), adeta yüz yıl öncesinden toplumsal sürdürülebilirlik nosyonuna vurgu yapmaktadır. Sanat ve doğaya bakışı, güzellik arayışı ile de ekolojik sürdürülebilirlik bağlamında öncü fikirlere sahiptir diyebiliriz. Dolayısıyla ileride detaylarıyla ele alacağımız gibi Keynes’in iktisadi yaşamın etik boyutlarına yaklaşımının, günümüzde sıkça duymaya başladığımız ve küresel bir hedef haline gelen sürdürülebilir kalkınma ideali için bir öncül olduğunu göstermeye çalışacağız. Bunu yaparken de O’nun iyi yaşam hakkındaki fikirleri ve kapitalizme yönelttiği eleştirilerin yer aldığı erken dönem yazılarına başvuracağız.

2. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramının üç ayağı; ekolojik, sosyal ve finansal sürdürülebilirlik olarak özetlenebilir. Yani, ekolojik bakımdan sürdürülebilir, toplumsal olarak adil ve iktisaden ulaşılabilir bir kalkınma anlayışı.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, 80’li yıllarda Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun çalışmaları ve bunun sonucunda ortaya çıkan Brundtland raporu (WCED;1987) ile birlikte popüler olan bir kavramdır. Ancak kavrama dair çağdaş yansımalar 1960’ların sonunda Roma Klübünün çalışmaları ve 1972’de yayımlanan Büyümenin Sınırları (Meadows vd.,1972) nda ortaya çıkmıştır. Bu çalışma Batı tipi kalkınmanın ekolojik sonuçlarının altını çizerek ekonomik büyümenin sınırları olduğunu göstermiştir. Aynı yıl Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı da gelişmekte olan ülkelere farklı büyüme alternatifleri yönünde teşvik edici olmayı amaçlamıştır. Eko-kalkınma kavramı böylece eşitlik, doğal sistemlerin korunması, kültürlere saygı ve sosyo-ekonomik planlama ilkelerine vurgu yapar. Fakat aşamalı bir şekilde sürdürülebilir kalkınma kavramı kendini empoze etmiştir diyebiliriz. Kavramın resmi tanımı Brundtland Raporunda bulunabilir; “gelecek kuşakları gözardı etmeden bugünün ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması” (WECD; 1987, s.40).

Bu tanım bize Keynes’in (1932) “Dilemma for Modern Socialism” makalesindeki sözlerini hatırlatır:

"ekonomik olarak sağlıklı en iyi katkı...henüz çocukları doğmamış olsa bile onların büyükbabaları sağlıklı düşünceyi torunlarının maddi yüklerini hafifletme perspektifiyle birleştirebilecek yeni bir uluslararası iktisadi düzen inşa etmeye çalışmalıdırlar"

1992 yılında Rio'da yapılan Dünya Zirvesi ve Johannesburg'daki 2002 Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi de bu sürdürülebilirlik yaklaşımını onaylayarak ekonomik büyümeyi toplumsal ve çevresel kaygılarla uyumlu bir hale getirmenin yollarını tartışmaya açmıştır. (Berr, 2008, 3)

Sürdürülebilirlik literatüründeki önemli bir ayrım zayıf ve güçlü sürdürülebilirlik arasında yapılan ayrımdır. Zayıf sürdürülebilirlik, neoliberal çerçeveye uyumlu bir anlayış olup, taraftarları, doğal sermayenin gerçekten değer kaybettiğini ama bu değer kayıplarının ekonomideki toplam yatırımlar tarafından telafi edileceğini savunurlar (EPA, 1997, s.5) Güçlü sürdürülebilirlik ise insan kaynaklı sermayenin ikame edilemeyeceği varsayıma dayanır. Altyapı yatırımlarının gelecek kuşakların ekolojik kayıplarını yeterli derecede telafi ettiği fikrini red eder (EPA, 1997,s. 6). Ekonomik mübadeleler yerine insan refahına öncelik tanıyan bir yaklaşım olması nedeniyle daha radikal bir vizyon çizer. Toplumsal ve ekolojik olarak zararlı olabilecek malların tüketimi ve üretimini tartışmaya açar.

Tahmin edilebileceği gibi son 30 yıldaki neo-liberalizmin zaferi zayıf sürdürülebilirlik olgusunu yeni dünya hedefi olarak empoze etmiştir. Ancak, ne pahasına olursa olsun iktisadi büyümeyi savunan neoliberal politikalar insanları daha mutlu etmediği gibi pek çok çevresel felakete de neden olmuştur. Dünya üzerinde işsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk artmış, gıda, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlar yeterince karşılanamamış, ekolojik sorunlarla birlikte borç krizleri de yüz göstermiştir. Yani anaakım görüş başarısız olmuştur. İşte bu noktada Keynes'in fikirleri ilham verici olabilir. Günümüz sürdürülebilir kalkınma savunucuları, hakim sınıflar ile ezilenler arasındaki güç mücadelesi, kültürel tek tipleşme ve Batılı değerler altında hizalanma gibi olgulara karşı çıkarlar ki bu duruş esasen Keynes'in anlayışı ile oldukça uyumludur. Fakat Keynes'in fikirleri talihsiz bir şekilde göz ardı edilmiştir (Berr, 2008).

Her ne kadar Keynes'in çevreye dair referansları çok az olsa da-ki O'nun yaşadığı çağı düşündüğümüzde bu oldukça normaldir- bazı Klasik iktisatçıların (nüfus ile ilgili olarak Malthus, bir durağan durum arayışındaki Mill) çevresel meseleleri ele aldığı farkındaydı. Ayrıca, Keynes'in belirsizlik felsefesi ekolojik sürdürülebilirlik anlayışına temel oluşturması bağlamında önemlidir. Belirsizlik Keynes'in iktisadi felsefesinin temelindeki bir nosyondur ve aslında sürdürülebilirlik literatüründeki ihtiyat ilkesinin öncülü olarak görülebilir.

İhtiyat İlkesi, 1970'lerde ilk defa Almanya'da uygulamaya aktarılmış bir ilkedir. İhtiyat ilkesi, bir faaliyetin çevre açısından olumsuz neticeler doğuracağı konusunda ciddi bir şüphenin var olması halinde bilimsel bir kanıtın ortaya çıkışı beklenmeden önleyici tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. İhtiyat ilkesinin ortaya çıkmasındaki en önemli etken bilimsel belirsizliktir. Elde kesin bir delil bulunmadığından dolayı çevreye zararlı olduğu ispatlanana kadar bir faaliyetin zararsız olduğunu kabul etmek, çevrenin korunması konusunda alınması gereken tedbirler bakımından ciddi bir engel teşkil edecektir. Çünkü bir faaliyetin ya da maddenin çevreye zararlı olduğunun ispatlanmasından sonra tedbir alınması, bu konuda geç kalınmış olması sonucunu doğurabilecektir. İhtiyat ilkesi bu bağlamda, bilimsel belirsizlik olgusunun çevreyi korumak için girişimlerde bulunmamanın bir gerekçesi olarak kullanılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Keynes ekonomik ve finansal mantığın ekolojik ve toplumsal olana zıt şekilde işlediğinin farkındadır. Çevreyi doğal bir sermaye olarak üretim fonksiyonuna entegre eden ve diğer faktörler gibi ikame edilebilir gören neoklasik modeli reddederek, doğayı iktisadi hesaplama tabii tutan ana akım görüşün tam karşısında yer alır:

“Kendi kendini yıkıcı finansal hesaplama ilkesi günlük hayatın her alanına sirayet etmiştir. Şehir dışının güzelliklerini yok ediyoruz, çünkü doğanın kullanılmayan ihtişamı hiçbir ekonomik değere sahip değil. Güneşi ve yıldızları söndürebiliriz çünkü onlar temettü ödemez...Ekmeği bir peni daha ucuza maletmek için toprağın filizlerini mahvetmeyi ve çiftçiliğin uzun geçmişindeki insani gelenekleri yok etmeyi ahlaki bir görev saydık.” (Keynes, 1933, 242)

Bunun gibi çevre problemlerine doğrudan referanslar az bulunsa bile Keynes çevresel yıkımı kınar, gezegenin kaynaklarının tüketilmesine tepki verir bu da onu iktisadın rolünü minimize etme fikrine götürür. Onun sanat anlayışı veya belirsizlik ilkesi aslında sürdürülebilir kalkınma kavramına öncülük edecek Keynesyen bir çevreci anlayışın unsurlarını sunar. Dostaler (2005, s.457)’e göre , Keynes için yaşamın amacı güzellik, bilgi, dostluk ve sevgi dir ve bunların hiçbiri esas olarak iktisadi kavramlar değildir. Başka bir ifade ile bu değerler faydacı bakış altında bir anlam ifade etmezler. Keynes, 18 ve 19. Yüzyıllardan gelen Benthamcı faydacılığa dayalı klasik vizyonu, uygarlık için bir felaket olduğunu düşünerek reddeder.:

“ bu görüş, faydacı ve ekonomik- finansal da denilebilir- toplumun bir bütün olarak ideal, saygı duyulur amacı.....Şairler ve sanatçılar bu sapıklık karşısında çok nadir cılız seslerini yükseltebilmişlerdir” (Keynes, 1936b, s.342)

Ona göre doğa gibi sanat da ekonomik kaygılardan ayrı tutulmalıdır çünkü: *“finansal kazanç uğruna bize verilen ilahi hediye istismar ve yok etmek günümüz kapitalizminin en büyük sabıkalarından birisidir” (Keynes, 1936b, s.344).*

Toplumsal sürdürülebilirlikten kasıt, adil gelir dağılımı, tam istihdam ve toplumsal hizmetlere adil ulaşım ise yine bu konularda da Keynes bir öncü olarak görülebilir. Onun işsizlik ve eşitliğe olan vurgusu, iktisadı ikincil öneme sahip bir bilim olarak gören vizyonu toplumsal sürdürülebilirlik için de temel oluşturmaktadır. Moore’un felsefesinde adalet bir amaç değildir Keynes de onu öyle görmez. Adalet iyi yaşam için bir araçtır (Skidelsky, 2009, s.159). Ayrıca Keynes için bir toplumda ana tehlike “hoşgörüsüzlük” tür(intolerans), yani kendi çıkarları uğruna bir azınlığın güce el koymasındır ki bu toplumsal sürdürülebilirlik açısından çok tehlikelidir:

“propaganda araçlarını ele geçirmek suretiyle modern yöntem, düşünceyi fosilleştirmeyi ve otoritenin tüm güçlerini kullanarak akılları paralize etmeyi faydalı bulur” (Keynes, 1933, s.245)

Güçlü sürdürülebilirlik taraftarları da kapitalizmin güçlü olanın- çokuluslu şirketlerin yöneticileri, siyasi liderler ve anakım medya gibi- gücünü perçinleyerek eşitsizliklerin artmasına neden olduğunu savunurlar ve sistemin kurbanlarına , ilizyonist bir mutluluk için neleri feda etmek zorunda kaldıklarını göstermeye çalışırlar (Berr, 2009, 26)

Sürdürülebilir bir küresel düzen için önemli olan diğer bir başlık da uluslar arasındaki bağımlılıkların yoğunluğudur. Bu bağımlılıkların azaltılması bugün hem güçlü sürdürülebilirlik taraftarlarının hem de post-kalkınmacıların arzuladığı bir şeydir. Bu sayede, üretimin yeniden yerleşmesi sağlanabilecek, daha dengeli bir küresel düzene ulaşılabilecektir. Bu konuda yine Keynes’in yazılarına bakmak faydalı olacaktır. Keynes, 1919’da kaleme aldığı *“Economic Consequences of the Peace”* isimli çalışmasında, Versay Anlaşmasının karşısında durarak, geçmişten ders almadığımızı dün Almanya’ya yapılanın bugün gelişmekte olan ülkelere yapıldığı şeklinde bir ima taşır. Aslında Keynes bu metinde olmazsa olmaz bir finansal istikrar vizyonunu çizmektedir.

Yine *National Self-Sufficiency* (1933) makalesinde Keynes, ulusal ekonomilerin aşamalı bir şekilde uluslararası sistemden çekilmesini savunur, ve serbest ticareti eleştirir. Ona göre bir ticaret rejimi rekabete değil karşılıklı yardıma –dayanışmaya dayanmalıdır.

"Ekonomik dolaşıklığı-karmaşıklığı maksimize edenlere değil minimize edenlere sempati duymaktayım. Fikirler, bilgi, sanat, misafirperverlik, seyahat işte bunlar doğası gereği uluslararası olması gereken şeylerdir. Fakat bırakın mallar makul ölçüde yerli olsun ve hepsinden önemlisi finans ulusal olsun."(Keynes, 1933, s.236)

dedikten hemen sonra da bir uyarıda bulunur:

"bir ülkeyi bu bağlardan, ekonomik dolaşıklığın sıkıntısından kurtarmak için sakın ve dikkatli olmak gerekir. Mesele bağları kökünden koparmak yerine, ağacın farklı bir yönde büyüyecek şekilde yavaşça eğitilmesidir". (Keynes, 1933, s.236)

İnsanların iktisadi büyümenin doğal sınırlarını (yenilenemez kaynakların tükenmesi, veya iklim değişikliği) farketmelerinden çok çok zaman önce Keynes büyümenin ahlaki sınırları olması gerektiğini düşünüyordu. "Açgözlülük imparatorluğu görevini tamamlar tamamlamaz geri çekilmeliydi". (Skidelsky, 133).

Özetle, sürdürülebilirlik nosyonu bugünün işsizliği ve yoksulluğunu çözmenin yanında gelecek kuşaklar için doğal kaynaklar ve temiz çevrenin de güvence altına alınması anlamına gelir. Daha açık bir ifadeyle, iktisadi sürdürülebilirlik aslında gelecek kuşakların iktisadi olanakları için gerekli doğal kaynaklar ve ekolojik sistemlere zarar vermeksizin mevcut işsizlik ve yoksulluk sorunlarının çözülmesi demektir (Holt, 2005, s. 174). Ve bu nosyon aslında Keynes'in "iyi yaşam" anlayışı ve kapitalizm eleştirisiyle çok yakından ilgilidir.

3. Kapitalizm Bizi İyi Bir Yaşama Götürebilir Mi?

Genelde Keynes'in epistemolojisine bakıldığında olasılık ve belirsizlik gibi kavramlar öne çıkar. Fakat onun etik, iyi yaşam gibi konulardaki erken yazılarına baktığımızda görürüz ki; "Keynes için felsefe, iktisattan önce gelmiştir, tıpkı felsefenin amaçlarının araçlarından önce geldiği gibi (Skidelsky, 2003, s.85). Keynes'in iktisadi problemlere yaklaşımının etik çerçevesi, o daha 1902'de Cambridge'de bir lisans öğrencisi iken yayımlanan George Moore 'un *Principa Ethica* isimli eseriydi. Bu eser ona etik kriterler sunmuş, Moore'un etik ve ahlak arasında yaptığı keskin ayırım ve ahlaki etiğe tabii kılması iktisada bakışını şekillendirmiştir (Skidelsky, 2009, s.150).

İktisadi pratik için bir neden olmalıdır ve o neden de gayet basittir; iyi bir yaşam sürme isteği. Yani Keynes'e göre maddi servet iyi bir yaşamın veya mutluluğun ön koşuludur sadece. Antik Yunan filozoflarından Aydınlatma Çağı filozoflarına kadar en çok tartışılan kavramlardan biri olan mutluluk kavramı çok boyutlu bir doğaya sahiptir (Carabelli & Cedrini, 2011). Mutluluğun boyutlarından sadece birisi olan maddi refah Klasik okulun araştırma konusu iken, neoklasik iktisat ve homo economicus modeli, insan refahını daha psikolojik bir unsur olan faydaya indirgemiş ve sonuçta fayda kavramı, mutluluğun önüne geçmiştir. Keynes'in mutluluk ve iktisat hakkındaki düşüncelerinin görmezden gelinmesi de neoklasik eğilimin hakim anlayış olmasıyla yakından ilgilidir. Çünkü O'nun anti-faydacı felsefesi, etik değerleri ön plana çıkarır. Keynes'in etik sisteminde iyilik ve mutluluk hazza indirgenemeyeceği gibi bunlar homojen, tek boyutlu kavramlar da değildirler. Aksine Keynes çoğul değerler ve hedeflerin aynı etik sistemin parçaları olabileceğini düşünmüştür. Onun için mutluluk heterojen ve ölçülemez değerlerin, arzuların ve erdemlerin bir kompozisyonu olduğu gibi, etik de basit bir refah anlayışı yerine insan yaşamının bütünü kapsayan bir şeydir. Aslına bakılırsa, Antik Yunan'dan etkilenmiş, George Moore'dan dersler almış ve Bloomsbury grubundaki edebi ve felsefi tartışmalara katılmış birinden başka türüsü de beklenemezdi.

Ekonominin uzun vadede nereye doğru gittiğine ve izlediği yolun etik implikasyonlarına bakan Keynes'in tüm yazdıkları doğal kıtlık mitinin ve Viktoryen ahlakın güçlü eleştirilerini barındırır (Skidelsky & Skidelsky, 2014). Doğal kıtlık mitinin en iyi örneği olan standart iktisat tanımı (sınırsız ihtiyaçlar ve kıt kaynaklar) ihtiyaçlarımızın sınırsızlığının altını çizerek doyumsuzluğun meşruiyetini

onaylar adeta. “Kıtlığı bir kural olarak görmeye çok alıştığımız için bolluk dünyasını hayal edemiyoruz.” derken Skidelsky (2014, s.) haklıdır. İşte o hayali bolluk dünyasını “pragmatist” olarak nitelendirilen bir iktisatçı olan Keynes çizmiştir 1930 tarihli “*Economic Possibilities of Our Grandchildren*” isimli makalesinde. Politik ve ekonomik bakış açısı pragmatiktir, çünkü ekonomik problemin çözümünü daha iyi bir toplum için ön koşul olarak görmüştür. (Brittan, 2006, s.180-188)

Keynes’e göre maddi kıtlık bir “iktisadi problem” dir ve bu problem daimi değildir. Dönemin güçlüklerine rağmen Keynes birçok iktisatçı çevresinde hakim olan ağır ekonomik karamsarlık nöbetini reddedip iyimser bir gelecek vizyonu çizdiği, *Economic Possibilities of Our Grandchildren* (1930) makalesinde insanlığın nihayetinde bu sorundan kurtulacağını söyler. Bu makale geleceğe dair bir düş, bir ütopya olarak okunabileceği gibi toplumsal bir ideal çizmesi bakımından da önemlidir. Keynes’in 1930’da ifade ettiği beklentiler henüz gerçekleşmemiş olmadığı gibi, gerçekleşmekten de bir hayli uzak görünüyor. Yine de bu durum Keynes’in akıl yürütme biçimine hayranlık duymamızı engellemiyor (Pecchi, Piga,200. S.1)

Keynes 2030’a geldiğinde, kendi kuşağının torunlarının bir bolluk durumunda yaşıyor olacağını, doyunluk noktasına ulaşılmış olacağını ve insanların, tasarruf, sermaye birikimi ve çalışma gibi ekonomik faaliyetlerden artık kurtulmuş olarak kendilerini sanata, boş zamandan keyif almaya ve şiiere vakfetme özgürlüğüne kavuşmuş olacağını öngörüyordu.

Söz konusu makalesinde Keynes, “iktisat ne içindir” sorusuna iyi yaşam için bir araç cevabını verirken, “ne kadarı yeterli” sorusuna da “daha fazlası” değil “yeteri kadarı” şeklinde cevap verir. Yani iyi bir yaşam için yeterli olanı...Keynes yazısında “türdeşlerimizin durumu ne olursa olsun hissedeceğimiz” “mutlak ihtiyaçlar” ile “bizi yurttaşlarımıza karşı “üstün hissetmeye” sevk edecek görelî ihtiyaçlar” arasında bir ayırım yapar. Dolayısıyla mutlak ihtiyaçların doyumlu olduğunu, bunların doyurulmasının iyi bir yaşam için yeterli olacağını savunur.

Aslında Klasik iktisatçılar da bir durağan durum hayal etmişlerdir. Adam Smith bunu “bir ülkenin kanunlarının ve kurumlarının izin verdiği ölçüde tamamen zenginleştiği ve iktisadi büyümenin durduğu durum” olarak tanımlar. Ricardo’nun durağan durumu Smith’inkine göre daha kasvetlidir, çünkü Malthus’un nüfus teorisinin etkilerini yansıtır. Ancak sanayileşmeden 50 yıl sonra John Stuart Mill, üretimin nihai sınırlarına varmadan ekonominin büyümesini ümit ediyordu. Böylelikle yalnızlık, doğanın güzelliğinin tadını çıkarmak, zihinsel kültürün terbiyesi ve ahlaki hisler saçma bir şekilde daha fazla ertelenmeyecekti. Mill’den sonra “durağan durum” fikri Keynes onu yeniden canlandırana kadar ortadan kaybolmuştur (Skidelsky & Skidelsky, 2014, s.43) Bu bağlamda Skidelsky (2009, s. 149), Keynes’in bu makalesini “*Moore yen bir etik çerçevede Mill’e dönüş*” olarak nitelendirir.

Etik olarak (niteliksel bağlamda) iyi olan şeyle, faydalı olan (ekonomik olarak niceliksel bağlamda) arasındaki çelişki iktisadi eylem ve amaç hakkındaki tartışmaların önemli kısmını oluşturur. Moore’un “iyilik” (goodness) ve “doğruluk” (truthness) arasında yaptığı ayırımı takiben- ilki zihinsel bir durum, ikincisi ahlaki bir görev- Keynes, servet ve açgözlülüğü besleyen hedonist ve Benthamcı seçimleri etik seçimlerden ayrı tutmuştur (Guizzo, 2015). Yani onun etik vizyonu Antik Yunan felsefesinin savunduğu etik davranışlara daha çok yakınlık gösterir. Keynes’in etik sistemi iki etik arasındaki ayırma dayanır (Guizzo, 2015):

- 1- Spekülatif etik: kendiliğinden iyi olan nihai hedefler ve insan eyleminin değeri
- 2- Pratik etik: davranış ve eylemin temelleri

İktisadi aktiviteyi ve kapitalist sistemi dönüştürmek için bireyler siyaset, eğitim, felsefe ve sanat gibi pratik etiği kullanabilirler. Robinson’un (1972, s.8) sorduğu “istihdam ne için olmalı” sorusunda olduğu gibi (Chick, 2012, s.) Ayrıca Keynes’de kişinin sürekli kendini yönetmesi unsuruna da rastlarız, bu kendini yönetim (self-governance), iyi bir yaşamı aramaktır ve aslında bu Aristo’nun erdem rolü vurgusu ile iyi ve mutlu yaşama ulaşmak için araçlar vurgusuna benzer. Genel olarak iktisadi politikalar halkın refaha ulaşmasına katkıda bulunabilir. Ama bu sadece servetin kendi başına bir hedef olması anlamına gelmemelidir. Bu bakımdan Keynes iktisadi aktivitenin bizlere sunacağı gerçek faydaların arayışında olmuştur denilebilir (Guizzo, 2015).

Keynes daha önce kaleme aldığı "*Am I a Liberal?*" (1925, CW IX, S.304), yazısında J.R.Commons'un üç kalkınma aşamasına vurgu yapar, bunlar sırasıyla; kıtlık, bolluk (16 ve 19. yüzyıl arası) ve istikrar periyodlarıdır. 19. yüzyıl maksimum bireysel özgürlük ve devletin minimum zorlayıcı gücünün olduğu bir zaman dilimidir ve burada ekonomik büyüme esas hedef olarak görülmüştür. Eşitlik ve bölüşüm ise pek önem verilmeyen konular olarak kalmıştır. Ama artık bolluğa ulaşıldığına göre eşitlik ve bölüşüm konularına dönülmesinde bir engel kalmamıştır. 1925'te yeterli maddi zenginliğe ulaştığımızı söyleyen Keynes 5 yıl sonra yazdığı *Economic Possibilities of Our Grandchildren* makalesinde hala biraz yolun olduğunu belirtiyor ve 100 yıl içinde ekonomik problemin çözüleceğini öngörüyordu (Chick, 2012). *Genel Teori* ile birlikte odak noktası biraz değişen Keynes, verimli sermaye yatırımlarını otonom değişken dolayısıyla ekonominin itici gücü haline getirirse de *Genel Teori* nin son bölümü olan 17. Bölümde uzun vadeli bakış açısını korur. Ne gariptir ki kitabın en az ilgi çeken kısmı da bu olmuştur.

Peki Keynes nasıl bir dünya hayal ediyordu? Aslında onun ideal dünyası bir tür "anti-küresel" görüşe dayanır. Keynes "*National Self Sufficiency*" makalesinde daha kelime icat bile edilmeden küreselleşmenin sonuçları hakkında bizleri uyarır (Colander, 2018):

"her birimizin kendine ait fantazisi vardır. Bunlardan kurtulmuş olduğumuzu varsaymak yerine herbirimiz kendi kurtuluşumuzu bulmayı denemeliyiz. Mevcut dünya güçlerinin merhametine sığınmak veya laissez-faire kapitalizmi olarak da isimlendirilen ideal prensiplere uygun tektip dengeye ulaşmak değildir istediğimiz...istediğimiz en azından...kendi efendilerimiz olmak ve mümkün olduğunca özgür olmaktır...geleceğin ideal toplum cumhuriyetine doğru kendi favori deneyimlerimizi yaratmak..."

Ona göre ideal bir dünya ekonomisi, küçük politik-iktisadi birimlerin bir network şeklinde çalıştığı ve en önemlisi de bu birimlerin kendilerine özgü kimliklerini koruduğu bir ortamdır. O'nun uluslararası iktisadi yakınlaşma (convergence) isteği bu tarz bir vizyona dayanıyordu; küresel ticaretin yoğunlaşmasını desteklemediği gibi uluslararası borçlanmaya da sıcak bakmamıştır. Bazı güç merkezlerinin tek kültürünün yayılmasına neden olacak uluslararası karşılıklı bağımlılık durumlarına kesinlikle karşı çıkmıştır. Farklı kimliklerin zenginliği onun için bir değerdi ve bu değer en temel ahlaki nedenlerden birisiydi. Bunun için Keynes makro iktisadi dengesizliklere müdahale etmeyi savunuyordu. Onun için dengeli bir küresel ekonomi iyi bir şeydi. Deflasyon veya aşırı tasarruf riskinin ekonomik ve toplumsal sorunlara yol açmasını istemiyordu. Doğal olarak Keynes, savaş veya savaş tehdidinin tüm Avrupa'yı sardığı bir çağın çocuğu olduğu için uluslararası istikrarın sağlanması çok önemli bir hedef haline gelmiştir. Bunun için makro iktisadi olarak istikrarlı ve sınırlı sermaye hareketlerine dayalı politikalar öneriyordu. Bir başka deyişle, ekonomik olarak daha az entegre ve kendine özgü (otantik) ekonomiler daha istikrarlı bir dünya yaratabilirdi ona göre (Eskelinen, 2018)

Keynes, otansite idealini, "kendi işini bir dükkanda ama çarpım tablosunun (çok uluslu şirketleri kastederek) bir şubesi olmayan gerçek bir dükkanda yapmak istediğini" yazarak ifade etmiştir. Burada demek istediği iktisadi oyuncuların insanlarla birebir iletişime geçmesi, onlara dokunması ve otantik işler yapması gerektiği idi. Çünkü ona göre tümüyle iktisadi bakımdan rasyonel sistemlere dönüşmek toplum için iyi olmayacaktır. Oysa çağdaş ekonomik sistem "örgütlerin rasyonelleşmesi, dış kaynak kullanımı (outsourcing), McDonaldisation" gibi olgularla Keynes'in gayet hastalıklı bulacağı yönde ilerlemiştir (Eskelinen, 2018).

1930'dan günümüze hatırı sayılır bir ekonomik büyüme yaşanmasına rağmen, günümüzün dünyası Keynes'in hayal ettiği dünyadan ancak bu kadar uzak olabilir. Keynes'in torunları gerçekten de zengindir, hatta onun öngördüğünden de zengin. Ama hala tasarruf yapmak, sermaye biriktirmek, uzun saatler boyunca çalışmak zorundadır; ayrıca tüketim alanında da doyunluk noktasına ulaşmış görünmüyorlar (Skidelsky, 2014, s). Marksistlere göre ekonomik doyumsuzluk kapitalizmin yarattığı bir şey ve onun yok olmasıyla birlikte ortadan kalkacaktır. Hristiyanlığa göre ise doyumsuzluk ilk

günahın bir ürünüdür. Bazılarına göre de doyumsuzluk kökleri insan doğasında ama onu bütün uygarlığın psikolojik temeli haline getiren kapitalizmle birlikte büyütülmüştür. Başka bir ifadeyle, kapitalizm bir yanda maddi koşulların iyileşmesini sağlarken öte yandan ihtiras ve açgözlülüğü büyüten iki ucu keskin kılıç gibidir (Skidelsky & Skidelsky, 2014).

Keynes, daha sonra göreceğimiz gibi kapitalizme güçlü eleştiriler sunsa da devrim değil evrimsel süreçten yana olmuştur. O'nun meselesi toplumun dönüşümüdür ve bu dönüşüm, herkes için yeterli çıktı (üretim) ve bunu yapmak için yeterli sermaye olduğunda gerçekleşecektir. Keynes üretimin yapısını hiç sorgulamamıştır ki bu da onun pragmatizmine bir örnek olarak gösterilebilir. (Chick, 2012)

Keynes, kapitalizmin teşvik edici temelini “ *bireylerin yoğun para kazanma ve biriktirme içgüdülerinin çekiciliği*” olduğunu düşündü (Keynes, Essays in Persuasions, CW, 1978, S.293) O, kapitalist aktiviteleri yönlendiren dürtünün “para sevgisi” olduğunu kabul etmekle birlikte, bu sayede ulaşılan bolluğun kapitalizmi uzun vadede gereksiz hale getireceğini düşünüyordu (Guizzo, 2015). Keynes (ve Moore) için ekonomik ilerleme iyilik hallerinin gelmesini geciktiren bir karakter taşımamalıdır. Ne yazık ki para kazanma konusundaki başarı, iyiliğin gerektirdiği değerlerden çok farklı hatta bunlara zıt bir takım değerleri gündeme getirmiştir. Keynes “iyi olmak” ile “iyi yapmak” arasındaki çelişkiyi kendisinin favori ikilemi (dilemma) olarak nitelendirmiştir. Daha açık ifade edecek olursak, etik olarak iyi şeylerin gerektirdiği zihinsel durumlardan zevk almak ile pratik yaşamın- özellikle de para kazanma başarısı - gerektirdikleri arasındaki çelişkidir bu. Keynes kapitalizmi para sevgisine dayanan bir sistem olarak karakterize eder ve hatta onu kınamasının asıl nedeni de budur (Skidelsky, 2009, s 135).

Keynes kapitalizmi Marx gibi mülkiyet ilişkilerinin özel bir yapısı olarak görmek yerine tıpkı Max Weber gibi soyut kazanca duyulan ruhsal veya psikolojik bir eğilim olarak tanımlamıştır. Modern kapitalizmin kalbine üretim yerine para sevgisini koyan Keynes'in, para sevgisiyle kastettiği servet kazanmaya ve onu elde tutmaya duyulan ölçsüz istektir. Para sevgisi üzerine Keynes'in spekülasyonları, Aristo ve Marx'a uzanan sağlam felsefi gelenek içinde görülebilir. Aristocu anlamda iki erdem olan girişim ve tutumluluk aşırı bir hale bürünerek açgözlülük ve para hırsına dönüşmüştür. Marx'ın “para fetişi” vurgusu (Marx, 1843) ve “kullanım değeri” ile “mübadele değeri” arasında yaptığı ayırım da bu bağlamda önemlidir (Skidelsky, 2009, s.140-141).

Keynes'in çıkış noktası, iktisatçının çıkış noktası ile aynıdır aslında. Para kendi içinde bir faydaya sahip değildir; faydayı sağlayan malları almak için bir araçtır sadece. İnsanlar malları isterler, parayı değil. Bununla birlikte Keynes, kendi zamanındaki kapitalizmi mal üreten makine olarak değil nakit üreten bir makine olarak görmüştür: “*insanlar daha fazla para kazanmak için para kazanıyorlar.*” Yani para, araç olması gerekirken amaca dönüşmüştür. Keynes, para güdüsünün diğer güdülerin yerini almasının aslında “yeteri kadar” anlayışının uzak bir geleceğe ertelenmesi olarak görmüştür ve O'na göre “*gelecek için bugünü feda etmek doğru değildir*” (Keynes, 1925)

Keynes komünizmi pek çok açıdan kötü bulsa da, Sovyetler Birliğinin para sevgisinin antidotunu keşfettiğini düşündüğü olmuştur. 1925'teki Rusya ziyaretinden sonra Sovyet komünizminin “*büyük bir dinin ilk şaşıtıcı karışımını*” temsil edebileceğini düşünmüştür. Ona göre Bolşevizmin önemi, onun anlamsız iktisadında değil, nihai amaç olarak kişisel zenginliği ayıplayan bir toplumsal sistem kurma girişiminde yatmaktadır. Yine de Keynes'e göre kapitalizm, tüm eksiklerine rağmen iyi yaşamın koşullarını geliştirebilirdi. “*Economic Possibilities of Our Grandchildren*” makalesindeki tezi para sevgisinin kapitalizmin motoru olduğu şeklindeydi ama bu bir nevrozdu, aynı zamanda iyinin bir aracı olan nevroz, yani onu gereksiz kılacak bolluğun oluşmasını sağlayacak bir araç. Ekonomik problemin çözülmesiyle birlikte insanoğlu daimi problem olan “bilgece, hoş ve iyi nasıl yaşanır” sorusu ile yüzleşecekti.

1883'te doğan Keynes, öğrencilik yıllarını ve gençliğini bu kapitalizm ortamında geçirdi. İngiliz kapitalizmi artık oyun kurucu değildi ve Britanya kaybettiği imparatorluk nedeniyle keyifsiz olmasına rağmen savaş ve sonrası yıllara göre daha yenilikçi zamanlar geçirmekteydi. Dolayısıyla Keynes'in yaşadığı toplumu “determinate” (belirli) bir sistem olarak görmesi imkansızdı. Keynes'in belirlenemezcileri (indeterminists)l okuduğu ve onlara sempati duyduğuna dair kanıtlar var elimizde. Skidelsky, onun Bergson'un özgür irade ve belirlenemezcilik felsefesine dair yazdıklarını okuduğunu

söyler. Keynes, bir toplumun evriminin belirlenemezliğine neden olan şeylerin keşifler ve yenilikler olduğunu düşünmüştür. Daha açık ifade edecek olursak ana neden insanoğlunun yaratıcılığıdır. Keynes, Genel Teori'de bunu şöyle ifade eder; *"dünyayı yönlendiren fikirlerdir, başka birşey değil"* (GT). Aslında bu ifade ile Keynes, tarihsel belirlenimciliği savunan Marxist tarih teorisini de reddetmiş olur. Onun kapitalist ekonomi görüşüne göre bu ekonomileri yöneten şey yeni girişimci fikirleri veya bazen de bu fikirlerin kıtlığıdır. Keynes'in temel teorisi oldukça basittir; kapitalizmin girişimcileri ve finansörleri gelecekteki projeleri ile ilgili bir belirsizlikle- Knightian belirsizlik- karşı karşıyadırlar ve bu belirsizlik de çıktıdaki dalgalanmalara neden olur. (Phelps, 2006,)

Keynes, kapitalizmin kötülüklerinin pek ala farkındaydı ama bunların servet yaratma işinin tamamlanmasıyla birlikte ortadan kalkacağını varsayıyordu, yani bunların yerleşik hale gelebileceğini öngörmemişti. Kötü olan dürtülerin yine de yararlı olabileceği fikri Mill, Marx ve Marcuse de bulunabilir. Tarihsel ilerlemenin bir unsuru olarak bu dürtülerin pozitif rol oynadığını kabul ederler (Skidelsky & Skidelsky, 2014). *Economic Possibilities of Our Grandchildren* makalesinde Keynes, kapitalizmden sonraki yaşamın neye benzeyeceğini hayal etmeye zorlar bizleri. Bolluğun gelişile birlikte bu teşvik edici dürtü toplumsal onayını yitirmiş olacaktı yani işi tamamlandığı zaman kapitalizm kendini ortadan kaldırmış olacaktı. Bu nedenle kapitalizme karşı kararsız bir tutum içinde olduğu söylenebilir (Skidelsky, 1992, s.236) Bir sosyalist değildi fakat sorgusuz sualsiz bir kapitalizm hayranı da değildi. Keynes komünizm konusunda ihtiyatlı bir tutum takınsa da, Rusya'ya bir şans verilmesi gerektiğini düşünerek;

" Eski Rusya'nın gaddarlığı ve ahmaklığı bir yana bırakılacak olursa, yeni Rusya'nın gaddarlığı ve ahmaklığı altında ideal olana dair bazı şeyler saklıdır"
(Keynes, 1925b/1972: 268).

demistir. O, kapitalizmi, toplumların yoksulluktan kurtulup bolluk dünyasına geçmek için gerekli bir aşama olarak görmüş, bu aşamadan sonra kapitalizmin bir faydası kalmayacağını ileri sürmüştür. Bu da onu *Komünist Manifesto* daki Karl Marx'a yaklaştırır; fakat Marx'ın aksine o kapitalizmin devrilmesini beklemediği gibi bunun kaçınılmaz olduğunu da düşünmüyordu. O'nun Sovyet Komünizmine dair eleştirileri yıkıcıydı ayrıca iktisadi etkinlik ve politik özgürlük açısından özel mülkiyet ve merkezi olmayan karar almanın gerekli olduğunu düşünüyordu. Yani kapitalizmi aşırı sağdan ve aşırı soldan korumak istiyordu. Skidelsky (2009)'e göre bu amacı onu "orta yol" siyasetçisi yapmıştır. Evrimci perspektifiyle uyumlu olacak şekilde, kapitalist ve kapitalizm sonrası toplumlar arasındaki sert bir ara nosyonu reddetmiştir (Skidelsky, 2009, s.160).

4. Sonuç Yerine

Hayatın amacının ne olduğuna veya iyi yaşamdan ne anladığımıza vereceğimiz cevaplar iktisadın yeri/rolü açısından da belirleyici olacaktır. Eğer nihai amacımız maddi zenginlik ise iktisat birincil öneme sahip bir şekilde tahtında oturmaya devam edecek ve sınırsız büyüme hedefi altında hep "daha fazlası" istenecektir. Ama eğer aradığımız zenginliğin ötesinde birşeyler ise ve "yeteri kadar" anlayışını hakim kılmak istiyorsak iktisat bize iyi yaşamı sağlayacak araçsal bir doktrine dönüşecektir. Böyle olunca da ana akım iktisadın söyleyeceği şeyler sınırlı olacaktır.

Günümüzde kapitalizm artık her yerde zaferini ilan etmiş olsa da onun ahlaki temeli Keynes'in zamanındaki gibi hala sallantıdadır. Son krizle birlikte ortaya çıkan ihtiras ve açgözlülük dürtülerine dayalı kapitalizmin ahlaki kusurları, büyük ölçekli yıkımlara neden olarak, kapitalizmin, maddi refahı artırmakta en etkin mekanizma olduğu yönündeki iddiasına meydan okumuştur adeta. Ortalama yaşam standartlarını yükseltmeye yoğunlaşan tek yönlü bakış açısı gittikçe daha fazla toplumsal maliyetlere sebep olmakta. Piyasa güdümlü küreselleşme özgün toplulukları dağıtmış, çevreyi harap etmiş, demokrasiye zarar vermiş, servet ve gelir eşitsizliklerini artırmıştır. Ayrıca, belli bir noktanın ötesinde servet artışının insanların daha mutlu olmasını sağlamadığı da anlaşılmıştır. Bu bağlamda Keynes, bu konunun hem etik hem de politik unsurları bakımından önemli bir isim. İktisadi

aktivitenin amacının ne olduğunu sormaktan hiç vazgeçmeyen Keynes'e göre ekonomik mücadelenin tek onaylanabilir amacı dünyayı etik anlamda daha iyi bir yer yapmaktır (Skidelsky, 2009, s.132).

Dolayısıyla, mevcut konjonktürü sadece bir finansal kriz olarak nitelemek yetersiz kalacaktır. Bu aynı zamanda açgözlülüğün, hep daha fazlasını istemenin, doğayı ikame edilebilir bir üretim faktörü olarak görerek sınırsız büyüme peşinde koşmanın, rekabetin işbirliğinin önüne konulduğu bir ahlak sisteminin krizidir. Ne pahasına olursa olsun büyüme isteğinin bizi getirdiği bu noktada daha mutlu olmadığımız gibi gezegenimiz için yıkıcı olacak pek çok çevre felaketine de yol açtık. Bu anlamda elbette devletlerin yapabileceği çok şey vardır. Bunlar, bankaların regülasyonu, yeşil teknoloji yatırımlarını teşvik, eski yapıların korunması, gelir dağılımı meselesinin çözümü ve sanat, eğitim, sağlık gibi yaşam kalitesini artıracak alanlarda harcamalar yapılması olarak özetlenebilir. (Chick, 2013). Bu politika önerileri ile aslında Keynes'in 100 yıl öncesinde söylediği şeyleri tekrar etmiş oluruz. Onun Genel Teori den önce kaleme aldığı fikirlerinin özü, kendi kendine yeterli bir yaşam düşüncesi ve sonsuz büyümenin anlamsızlığı şeklinde özetlenebilir. Keynes'in fikirleri bugün bile ilerici bir iktisadi düşünce için temel oluşturduğu gibi, onun iyi yaşam felsefesi ve kapitalizm eleştirisi pek çok bakımdan sürdürülebilir kalkınma anlayışının öncüllerini barındırır. Dolayısıyla Keynes'in yazdıklarından normatif ve ütöpik unsurları temizlemek yerine onları daha fazla ön plana çıkarmak disiplinimizin ve dünyamızın geleceği bakımından elzemdir.

Son olarak, büyük "usta" sahneye çağırılacaksa ona verilecek rol, insanlığa bu dünyadaki nihai amacını, doğaya ve gelecek kuşaklara karşı sorumluluğunu hatırlatmak olmalıdır.

KAYNAKÇA

BERR, Eric, 2016, **The Socio-Economic Philosophy of Keynes: Lessons for the 21st Century**, in Madsen M.o., Olesen F. *Macroeconomics After The Financial Crisis. A Post-Keynesian Perspective*, Abingdon, Routledge, p. 146-158

BERR, Eric., 2009, **Keynes and Sustainable Development**, *International Journal of Political Economy*, vol.38, no.3, Fall 2009, pp. 22-38

BERR, Eric, 2008, **Keynes and the Post-Keynesians on Sustainable Development**, *Chaier du Gretha* 2008-01, pp. 1-18

CARABELLI, A.M and CEDRINI, M.A, 2011, **The Economic Problem of Happiness: Keynes on Happiness and Economics**, *Forum for Social Economics*, Issue 3, pp. 335-359

CHICK, Victoria, 2013, **Economics and Good Life: Keynes and Schumacher**, *Economic Thought* 2.2:33-45

COLANDER, David, (2018), **Economics**, 8th edition, McGraw-Hill

ESKELINEN, Teppo 2018 <http://mustarinda.fi/magazine/keynes/keyness-concept-of-the-good-life-and-society>

GUIZZO, Danielle, (2015) **Ethics Beyond Morality in Economic Thought : Some Lessons from J.M. Keynes** (https://www.ineteconomics.org/uploads/papers/feb-guizzo_ethics-and-morality-in-keynes.pdf)

HOLT, Richard P.F., 2005, **Post-Keynesian Economics and Sustainable Development**, *International Journal of Environment, Workplace and Employment*, Vol.1, No.2, 174-186

KEYNES, J.M. 1919/1971. **"The Economic Consequences of the Peace."** In *the Collected Writings of John maynard Keynes*, vol. 2, ed. Donald Moggridge, 192. London:Macmillan.

KEYNES, John Maynard. (1904) **Ethics in Relation to Conduct**. King's College Archive Centre, Cambridge, The Papers of John Maynard Keynes. Ref. JMK/UA/19.

KEYNES, John Maynard. (1905) **Miscellanea Ethica**. King's College Archive Centre, Cambridge, The Papers of John Maynard Keynes. Ref. JMK/UA/21.

KEYNES, John Maynard. (1919)., **The Economic Consequences of The Peace**, New York, Harcourt Barce and Hawe

KEYNES, John Maynard. **A Treatise on Probability**. London: Macmillan, 1921. In The Collected Writings of John Maynard Keynes, vol. 8. London: Macmillan, 1972.

KEYNES, John Maynard. "**Economic Possibilities for Our Grandchildren**." Nation and Athenaeum, 1930, 48. In The Collected Writings of John Maynard Keynes, vol. 9. London, Macmillan 1972, pp. 321–332.

KEYNES, John Maynard. (1932), **The Dilemma of Modern Socialism** <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-923X.1932.tb02010.x>

KEYNES, John Maynard. **The General Theory of Employment, Interest and Money**. London: Macmillan, 1936. In The Collected Writings of John Maynard Keynes, vol. 7. London: Macmillan, 1973.

KEYNES, John Maynard. (1933) "National Self-Sufficiency"., **The Yale Review**, Vol.22, no.4 (June 1933), pp. 755-769

KEYNES, John Maynard.. "My Early Beliefs," 1938. **In The Collected Writings of John Maynard Keynes**, vol. 10. London: Macmillan 1972, pp. 433–450.

KIRSHNER, Jonathan, 2015, **Keynes's Early Beliefs and Why They Still Matter**, Challenge, 58 (5), p.398-412

MARX, Karl [1843] **On the Jewish Question**.

MEADOWS, D.H.; MEADOWS, D.L.; RANDERS, J.; ve BEHRENS, W. (eds.). **The Limits to Growth**. New York: Universe Books, 1972

PECCHI, I. and G. PIGA, eds, 2008, **Revisiting Keynes: Economic Possibilities for our Grandchildren**. Cambridge, MA: MIT Press.

PHELPS, Edmund S., 2006, "**Capitalism and Keynes: From The Treatise on Probability to The General Theory**", Conference Commemorating Keynes

ROBINSON, J. 1972, 'The second crisis in economic theory'. **American Economic Review** 62 (1-2, March, 1-10.

SKIDELSKY, R. (2003), **John Maynard Keynes 1883-1946: Economist, Philosopher, Statesman**, London, Penguin Books.

SKIDELSKY, Robert (2009) **Keynes. Return of the Master**. Allen Lane, London.

SKIDELSKY, E. ve SKIDELSKY, R., 2014, **Ne Kadarı Yeterli? Para Sevgisi ve İyi Yaşam Mücadelesi**, İstanbul Bilgi Üniv Yayınları, çev. Levent Konyar

SMITH, Adam (1995 [1776]), **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**. William Pickering, London. (Smith's classic work).

U.S. EPA. **Exposure Factors Handbook** (1997, Final Report). U.S. Environmental Protection Agency, Washington, DC, EPA/600/P-95/002F a-c, 1997.

WCED, **Bruntland Report** , (1987),http://mom.gov.af/Content/files/Bruntland_Report.pdf

